

ségeket magukba foglaló új államok létrejöttét követően maguk is számolnak az indulatok, kizárólagos nemzeti ideológiák és a nemzeti ellentétekből politikai tőkét kovácsoló diktátorok várható színrelépésével.

2. Az etnokulturális konfliktusok tipológiája és elméleti magyarázata

Noha az etnopolitikai konfliktusok lehetséges következményeinek a súlyossága a nemzetközi biztonság és az államok közössége által elismert országhatárok stabilitása szempontjából nem új keletű felismerés, a jelenség elméleti igényű értelmezését és magyarázatát célzó erőfeszítések kezdetei meglehetősen későre, a XX. század '80-as éveinek az elejére tehető. Donald L. Horowitz *Ethnic Groups in Conflict* című, 1985-ben publikált művét a szakértők – közöttük Nathan Glazer, Benedict Anderson, Arend Lijphart és Samuel P. Huntington – úttörő és hiánypótló mukaként üdvözölték, amelyet nem is lehetett a későbbiekben megkerülni egyetlen, az etnokulturális konfliktusok keletkezési körülményeivel, természetrajzával és kezelési módozataival foglalkozó elemzésnek sem.³⁰ Horowitz tudatában volt, hogy akkortájt már bőséges mennyiségű információ állt a kutatók rendelkezésére az etnicitás különféle következményeit illetően, és hogy a hiányok pótlására vállalkozó kezdeményezésnek mindenekelőtt eligazító magyarázattal, az empirikus adatok értelmező rendszerezésével kell szolgálnia. „Az etnicitással kapcsolatosan nem az alapvető információk hiánya jelenti a gondot. Ami hiányzik, az a magyarázat – elvek, amelyek segítségével osztályozni lehetne a példákat, fölfedni a közösségeken belüli kapcsolatrendszerek szerkezetét és textúráját, megérteni a konfliktusok tipológiáját, a magyarázat tehát, amely egy kultúrák fölötti perspektívában is érvényes. Röviden, túl sok ismeret és túl kevés megértés áll a rendelkezésünkre...” – írja Horowitz a mind méreteiben, mind módszerét tekintve imponáló mű bevezetőjében.³¹

A vitathatalan érdemek és a jól definiált szándék ellenére Horowitz könyve adós marad egy átfogó és lényegretörő magyarázattal arra nézve, hogy melyek azok a feltételek, amelyek elősegítik rendszerint az etnopolitikai konfliktusok kirobbanását. A több mint 150, különféle konfliktusok résztvevőiként számontartott etnokulturális közösség helyzetének összehasonlító elemzését elvégző, fölöttébb gazdag kazuisztikát földolgozó munka mintha tartózkodna egy olyan elméleti összegezés megfogalmazásától, amely kauzális magyarázó modellt és tipológiát próbálna kínálni az etnopolitikai konfliktusok jelenségére, és amire bőséggel találni példát alig néhány évvel később, a '90-es évek irodalmában.

koncentráló megközelítésekkel, és olyan jelenségekre, összetevőkre összpontosítja vizsgálódásait, amelyek az eddigiekben elkerülték a szakértők figyelmét. Ilyen például a haza fogalmával kapcsolatos nacionalizmus – homeland nationalism –, amelyet az első világháborúból vesztesen kikerült, területeket veszített Weimari Németország és Oroszországnak a hidegháború végét és a Szovjetunió összeomlását követő helyzetének a párhuzamba állításával világít meg. Vö.: *I. m.*, 107-147.

30 D. L. Horowitz: *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1985.

31 *I. m.*, xi.

A soron következő alfejezetekben négy ilyen modellt ismertetek röviden. Horowitz álláspontjával kezdem, majd a Gurr–Harff szerzőpáros, azt követően a Lake és Rothchild, végül pedig Wolfgang Zellner elméleteit veszem sorra. Fontos előrebocsájtani, hogy az alábbi összefoglalókból kibontakozó öszkép semmiként sem reméli maga sem, hogy az etnopolitikai konfliktusok genézisének kimerítő szintézisét nyújthatná. A kéznél levő magyarázó modellek sokaságából csak azokat válogattam ki – és bemutatásuk is olyan vonatkozásokra fog összpontosítani főként –, amelyek segítségünkre lehetnek a kisebbségi jogok liberális elméletének az elmélyültebb megértésében, jelentőségének, konzekvenciáinak a mérlegelésében.

Az alábbiakban sűrűn előforduló *konfliktus* kifejezés két vagy több aktor – egyén vagy közösség – kölcsönhatására fog utalni mindahányszor, amennyiben az illető aktorok mindenike a céljaiban és érdekeit tekintve inkompatibilisnek elkönyvelt másik (illetve mások) helyzetének az ellehetetlenítésére azaz – végső esetben – a megsemmisítésére tör. Az ilyenként definiált fogalom tehát egyaránt magába foglalja az elítélő véleménynyilvánítást és az ellenséges magatartást, akárcsak az aktorok közötti – alkukötésekben, atrocitásokban, erőszakcselekményekben vagy fegyveres küzdelem formájában megnyilvánuló – dinamikus kölcsönhatást.

2.1. Donald L. Horowitz álláspontja

Az etnopolitikai konfliktusok elterjedtsége és gyakorisága a világban Donald L. Horowitz szerint legközvetlenebbül az államok nemzetközi közösségének a körében bekövetkezett három, különböző szellemi gyökerű és különböző következménnyel járó fejleménnyel hozható összefüggésbe.

Az első ezek közül a nemzeti önrendelkezés elvének a több hullámban történt elterjedése világszerte. Az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat (1776) valamint a Francia Forradalom (1789) szellemi erőterében kikristályosodott népszuverenitás elvére visszavezethető önrendelkezési eszme meghatározó szerepet játszott a XIX. század nacionalizmusainak a megalapozásában, ideológiai alapot szolgáltatott Németország és Olaszország egyesítéséhez, birodalmak földarabolásában volt a fő mozgatóerő, és – a fogalom wilsoni értelmezésének megfelelően – újrarájzolta Közép- és Kelet-Európa államhatárait. Az önrendelkezési elv fontos szerepet játszott továbbá a második világháborút követően az afrikai és ázsiai gyarmatok fölszabadításában, és – noha az 1985-ben megjelent Horowitz-mű erről még nem adhatott számot, ma már bízvást hozzátehetjük – a hidegháború végét követő etnopolitikai ártrendezések idején is.³²

A nemzeti *önrendelkezés* elvének alkalmazása, noha legtöbbször szükségszerűségként jelentkezett a történelem során, nem csupán az etnopolitikai konfliktusok fölszámolását illetve békés kimenetelű megoldását eredményez-

32 | Az önrendelkezési elvnek a nemzetközi jogban tükröződő ellentmondásos eszmetörténetéről lásd Antonio Cassese: *Self-Determination of Peoples. A Legal Reappraisal*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995 című alapos, számos tabut szokatlan nyíltsággal tárgyaló munkáját.

te. Az elv érvényre juttatása gyakran megtorpant a régi, birodalmi vagy gyarmati időkből hátramaradt határok előtt, amelyek mélységesen megosztott társadalmakat zártak körül, olyanokat, amelyek több, arról vitázó csoportot foglaltak magukba rendszerint, hogy ki is tekintheti jogszerűen tulajdonának a függetlenségét újonnan elnyert országot. Ha valamelyik nép a hatalom egyedüli birtokosának a szerepében lépett föl, a véle közös határok közé kényszerített népcsoportok úgy tekintették, hogy az önrendelkezési elv nem érvényesül maradéktalanul, és hogy folytatni kell a harcot mindaddig, amíg valamennyi etnokulturális közösség elnyeri függetlenségét.

Horowitz szerint az önrendelkezési elv olyan mérvű alkalmazása, mint amilyen a dekolonizálás tett lehetővé és szükségszerűvé egyszersmind, Nyugat-Európában és Észak-Amerikában is érezte hatását. Az egykori belga gyarmatok – Zaire, Rwanda és Burundi – függetlenné válása például a flamandok mobilizációját és az autonomista mozgalom megjelenését eredményezte Belgiumban. Az afrikai népek emancipációja és jelentős hányadának a főlzsabadulása hatással volt az Egyesült Államokban a faji megkülönböztetések ellen kibontakoztatott mozgalmakra, akárcsak a quebeci franciák mobilizációjára, akik „Amerika fehér négereiként” (*negres blancs d'Amérique*) kezdték meghatározni magukat³³.

A második fejlemény, amellyel Horowitz szerint összefüggésbe lehet hozni az etnopolitikai konfliktusok egész jelenségkörét, az *egyenlőségesség* és az erre alapozott ideológiák elterjedése a világban. Az egyenlőség és igazságosság elveire alapozott normarendszerek növekvő népszerűsége nemcsak azt eredményezte, hogy az együttélő népcsoportok egymás életkörülményeihez hasonlítva kezdték megítélni tulajdon helyzetüket, hanem az etnikai alárendeltség illegitimként való elutasítását is. Olyan esetekben, amelyekben az összehasonlítás hátrányos megkülönböztetéseket illetve az esélyegyenlőtlenség súlyosabb példáit hozta felszínre, az egyenlőségelv Horowitz megítélése szerint etnopolitikai mobilizációt eredményezett, amelytől az esetek többségében egyenes út vezetett a konfliktusok kirobbanásához.

Az ez idő szerint létező *államrendszer*, amelynek gyökerei részben az európai feudalizmusig, részben pedig a gyarmatok kialakulásáig nyúlnak vissza, jelentős szerepet játszik maga is az etnopolitikai konfliktusok lehetővé tételében, megteremtve gyakorlatilag azt a keretet, amelyben az etnopolitikai konfliktus tétellel bír, és ilyenként fölütheti a fejét: az államok fölötti hatalom megkaparintására irányuló törekvés, és az abból való kirekesztése minden lehetséges riválisnak igen gyakran meghatározó tényező az etnopolitikai konfliktusok fölfakasztásában.

Túl ezeken az általánosabb jellegű megállapításokon, az *Ethnic Groups in Conflict* című impozáns mű szerzője úgy vélekedik, hogy az etnopolitikai konfliktus általános elméletének meg kell haladnia azokat a szemléleti korlátokat és redukcionista magyarázatokat, amelyek a *modernizációra*, a *gazdasági érdekekre* vagy a *pluralizmus következményeire* próbálják visszavezetni a konfliktusok eredetét. Ami elméletileg megalapozott magyarázatra vár, nem

33 | Horowitz: *I. m.*, 5. Az „Amerika fehér négerei” kifejezés Pierre Vallières-től való, aki ezen a címen jelentetett meg egy könyvet 1968-ban Montrealban, a Parti Pris kiadónál.

egyéb, állítja Horowitz, mint az a titokzatos ellentmondás, amely egyfelől az egyenlőség és a verseny – lényegüket tekintve – individualista céljai, másfelől pedig azoknak a közösség nevében történő megfogalmazása és tömeges támogatottsága között feszül. Annak a diskurzusnak a sajátosságait kell tehát megérteni mindenekelőtt, amely retorikájában meglepő szerkezeti hasonlóságokat mutat az egymással rivalizálók esetében is, és amelyet a különböző etnokulturális közösségek olyan eszközként fognak fel, amely segítségével hasonlókká válhatnak a nagy példaképekhez, egyenlő partnerekké az emancipáció divatos trendjében.

A *modernizációs* elméletek hívei azt vallják, hogy az etnikai konfliktusok jelenségek a modernizáció járulékos következményeként magyarázható meg a legmaradékaltalannabbul. A modernizáció és az etnopolitikai konfliktusok közötti kapcsolatra Karl W. Deutsch mutatott rá elsőként, egy 1961-ben közreadott tanulmányában, amelyben azt állapította meg, hogy a „társadalmi mobilizáció” folyamata – amely alatt ő egy társadalom jelentős hányadának a hagyományos életformáról a modern életformára való áttérését értette – szoros, korábban nem sejtett összefüggésben van az etnikai konfliktusokkal.³⁴ Deutsch megítélése szerint az etnikai konfliktus a társadalmi mobilizáció mértéke és az asszimiláció mértéke közötti versengés közvetlen következménye, a lakosság társadalmilag mobilizált, de még nem asszimilált rétegének a lakosság egészéhez viszonyított aránya pedig a konfliktuspotenciál egyik legközvetlenebb indikátora. A modernizációs elméletek újabb keletű és árnyaltabb változatai szerint az előrehaladott modernizáció gazdasági és politikai folyamatainak az alanyai már nem az őket jellemző különbségek miatt készek föl-vállalni konfliktus-helyzeteket, hanem éppen azért, mert egyre inkább hasonlítanak egymásra, ugyanazokat a dolgokat akarják, hasonló ambícióik, meg-egyező céljaik vannak.

A gazdasági érdekekből kiinduló elméletek Horowitz szerint a materialista magyarázatok családjához tartoznak. Több változatban fordulnak elő: egyesek az etnopolitikai konfliktusokkal való fenyegetettség tényét az elitek manipulációjának a számlájára írják, akik ezzel akarják eltéríteni a közvélemény figyelmét a tulajdonképpeni veszélyekről; mások szerint az etnicitás nem más mint, a gazdasági érdekek legautentikusabb kifejeződése; megint mások a konfliktusokat a „vállalkozó kisebbségek” és a „házigazda többség” között feszülő gazdasági érdekellentétekkel hozzák összefüggésbe. Ez utóbbi esetben a „vállalkozó kisebbség” gazdasági erejének és befolyásának a korlátozását célzó intézkedések agresszív, akár a népiirtási kísérletekig is elmenő reakciókat válthat ki a saját országában gazdasági marginalizációval rigottott többségből.³⁵

J. S. Furnivall szerint a kulturálisan plurális társadalmakat a közös értékek hiánya jellemzi a legmarkánsabban: a kulturális különbözőség a társada-

34 | Karl W. Deutsch: Social Mobilization and Political Development. In: *American Political Science Review*. Vol. 55, 1961, 493-514. Idézi: Horowitz: *I. m.*, 99.

35 | Az etnikai konfliktusok eredetének gazdasági érdekekre hivatkozó magyarázatával kapcsolatosan lásd Pierre van den Berghe: *The Ethnic Phenomenon*. New York, Esvevier, 1981, 137-156, valamint Edna Bonacich: A Theory of Middleman Minorities. In: *American Sociological Review*, Vol. 38, 1973.

lom egyedei között annyira domináns, hogy a különböző etnokulturális közösségek tagjai közötti kontaktusok a gazdasági cserére korlátozódnak. Ilyen körülmények között a politikai rendszer stabilitása csak autoriter eszközök igénybevételével biztosítható, aminek Furnival szerint az az egyenes következménye, hogy a kulturálisan megosztott társadalmak fölöttébb instabilak, és hogy magas konfliktus-potenciál jellemzi őket.³⁶

A kulturális pluralizmus elméletének egy másik képviselője, M. G. Smith is azon a véleményen van, hogy a kulturálisan megosztott társadalmakat különböző csoportok párhuzamos egzisztenciája jellemzi, amelyek inkompatibilis intézményrendszereket tartanak fenn. Ezek az intézményrendszerek belső koherenciára, tagjaik minél maradéktalanabb integrálására törekszenek, ami végeredményben több szocio-kulturális alegység megjelenését fogja eredményezni a politikai közösségen belül. Bármely hatalomnak, amely arra hivatott, hogy egy ilyen típusú társadalom egységét és stabilitását biztosítsa, nem áll rendelkezésére más eszköz, mint fölhasználni a társadalom valamely kulturális összetevőjét a többiek elnyomására, állítja Smith, és ezzel maga is azok álláspontjára helyezkedik, akik osztják J. S. Mill szkepszisét a demokratikus berendezkedés esélyeit illetően a többkultúrájú társadalmakban. Smith, akár csak Furnival, úgy gondolja, hogy a kulturális szempontból plurális társadalmak az etnopolitikai konfliktus csíráit rejtik magukban.³⁷

Noha fontos kiindulópontoknak tekinti őket, Horowitz szerint az etnikai konfliktusok kirobbanásának ilyen típusú magyarázatai egyoldalúak, és ha sikerül is megragadniuk az etnopolitikai viszálykodás motivációjának fontos elemeit, egyrészt kölcsönösen kizárják egymást és összebékíthetetlenek, másrészt pedig nem képesek koherens és kimerítő magyarázatot adni a jelenségkör egészére.

A modernizációs elméletek adósak maradnak például egy elfogadható magyarázattal arra vonatkozóan, hogy a modernizáción még át nem esett tömegek miért mobilizálhatók maguk is, miért maradnak lojálisak elitjeikhez, amelyeknek nyilvánvaló érdekeik fűződnek a konfliktusok fölfakasztásához, és akik számára a meghirdetett tribalizmus végső soron nem egyéb mint, az előjogok paravánja. Horowitz szerint egy ilyen dimenziókkal rendelkező jelenséget, amely országról országra terjedvén hatalmas tömegeket kerít hatalmába, nem lehet a „hamis tudat” vagy az elitek manipulációjának a számlájára írni. Ahhoz, hogy egy ehhez fogható trend mozgásba lendülhessen, arra van szükség, hogy tömegérzelmeke legyen képes hatni, olyan főbiákra és aspirációkra, amelyek kollektív energiákat képesek mozgósítani. A modernizációs elméletek figyelmen kívül hagyják tehát az etnopolitikai konfliktusok motivációs rendszerének az eredendő heterogenitását.³⁸

Azok az elméletek, amelyek a gazdasági versengés és az etnopolitikai viszálykodás között feltételezett közvetlen kapcsolatra próbálnak meg fényt deríteni, elhibáztak maguk is, nem képesek kellőképpen árnyalt magyará-

36 | J. S. Furnival: *Colonial Policy and Practice*. London, Cambridge University Press, 1948.

37 | M. G. Smith: *The Plural Society in the British West Indies*. Berkeley–Los Angeles, University of California Press, 1965.

38 | Horowitz: *I. m.*, 105.

zattal szolgálni, véli Horowitz, hiszen nem figyelnek föl a gazdasági versenyés derivatív jellegére. Az etnikai különbségek általában eredendőbb adottságok, mint a gazdaság és a munkaerőpiac etnikai törésvonalak mentén való szegmentálódása, és azok az elméletek, amelyek a gazdasági versenyre próbálják helyezni a hangsúlyt, képtelenek megmagyarázni a rivalizálásnak azt az emotív töltetét, amely elengedhetetlen velejárója rendszerint az etnikai konfliktusoknak. A „Ki az idegenekkel az országból!”-szerű felszólítások, a „megérdemelt hely ebben az országban”, a „nemzet lelke” vagy „a nemzeti méltóság”-szerű fogalmak, akárcsak a nemzeti presztízs szimbólumai a közösségi viselkedés fontos determinánsai, amelyek rendszerint megelőzik időben a gazdasági érdekeket.³⁹

A kulturális pluralizmus elméletei a kultúra differenciálatlan fogalmával operálnak, állítja Horowitz, hiszen az értékrendszerbeli és az intézményes összeférhetetlenség nem minden változata eredményez szükségszerűen etnopolitikai konfliktust. Ha az ilyen típusú elméletek rá is világítanak a kulturális szempontból mélyen megosztott társadalmak instabilitásának egyik-másik forrására, az etnopolitikai konfliktusok eredetének és mechanizmusainak a kimerítő magyarázatát nem képesek nyújtani.⁴⁰

Ha egymás között próbáljuk meg őket összehasonlítani, azt kell látnunk, hogy az említett elméletek egymásnak ellentmondó előfeltevésekből indulnak ki. Míg a kulturális pluralizmus elméletei egymásnak ellentmondó, összebékíthetetlen értékrendszerek következményeiként értelmezik az etnopolitikai konfliktusokat, addig a modernizációs és a gazdasági rivalizálás elméletei a viszálykodó felek által egyaránt létfontosságúnak ítélt, többnyire ugyanazon erőforrások és opportunitások kizárólagos uralásáért folytatott küzdelemre kísérelik meg visszavezetni a fogalmat. S ha a pluralisták a rivalizáló csoportok önmaguk elszigetelését célzó erőfeszítéseire és az ebből fakadó veszélyekre próbálják helyezni a hangsúlyt, a modernisták és a gazdasági rivalizálás elméletének hívei a gyakori kontaktusokat feltételező versengés tényében látják inkább a probléma gyökereit. Az utóbbiak kidomborítják az elitek szerepét a konfliktusok előkészítésében illetve kirobbantásában, az előbbiek ezzel szemben nem tulajdonítanak különösebb szerepet az eliteknek, különösképpen nem, ha azokat hasonló aspirációk és törekvések jellemzik a rivalizáló felek mindenikének az esetében. A modernizációs és a gazdasági versenyés elméletei adósok maradnak továbbá annak magyarázatával, hogy miért követik a széles tömegek a kizárólag szűk csoportérdekeket szem előtt tartó, ezeknek megfelelően viselkedő eliteket.

A számba vett elméletek kritikai elemzése alapján Horowitz arra a következtetésre jut, hogy a fölfedett hiányosságok és következetlenségek fontos kiindulópontul szolgálhatnak az etnopolitikai konfliktus átfogó és kimerítő magyarázatát célként követő elmélet számára. Egy ilyen ambíciókat tápláló elméletnek kauzális kapcsolatot kell kimutatnia mindenekelőtt a tömegek és az elitek érdekei között, a közösségi félelmek és egyéb szociálpszichológiai jelenségek szerepére kell fényt derítenie, a szimbólumok rivalizálásának és befo-

39 | *I. m.*, 134-135.

40 | *I. m.*, 137.

lyásövezeteiknek a funkcióit kell explicitté tennie az etnikai konfliktusok kialakulásában és azok lefolyásában.⁴¹

A módszer azonban, amelyet Horowitz egy hasonló igényekkel fellépő munka – az *Ethnic Groups in Conflict* – összefüggésében a maga számára választott, sokkal inkább analitikus, mintsem hogy a szintézis igényére jogot formálhatna. A több mint 150, rendhagyó alapossággal tanulmányozott eset, amely Afrika, Ázsia és a Karib-tenger különböző térségeiben élő, etnopolitikai konfliktusok szereplőiként számon tartott közösségek összefüggésében vizsgálja az etnikai identifikáció és csoportkohézió – az etnokulturális közösséghez való tartozás jelentőségének – különböző alakzatait és következményeit, már-már áttekinthetetlen mennyiségű információt, részletet tartalmaz: a szerző aprólékosan elemzi a közösségi identitás kialakulásának történeti indítékait, a szimbolikus terek körülhatárolódásának a finom dinamikáját, az etnokulturális különbségek – a „nemzeti elkülönöttség” (Eöt-vös) – hasznát és funkcióit, a szomszédos közösségek hajlamát arra, hogy helyzetüket mindegyre összehasonlítsák a körülöttük élőkével, és hosszan ecseteli ennek a közösséglelektani mechanizmusnak a konfliktusok előkészítésében játszott szerepét. Elmélyülten elemzi a szecessziós mozgalmak logikáját és kimutatja, hogy azok legtöbbször a kitűzött céllal ellentétes „eredményekhez” szoktak vezetni; terjedelmes fejezetet szentel azoknak a pártrendszernek, amelyekben etnikai pártok is indulnak a választásokon, és vállalják a megmérettetést; nagyszámú eset tanulságai alapján mérlegeli egyrészt az etnikai pártok által létrehozott koalíciók, másrészt azoknak a politikai alakulatoknak az esélyeit, amelyeket több etnikum képviselői hoznak létre; végigköveti az etnopolitikai konfliktusok militarizálódásának a leggyakoribb forgatókönyveit, és következtetéseket fogalmaz azzal kapcsolatban, hogy milyen következményei szoktak lenni a katonai beavatkozásoknak a fegyveres erőszak fázisáig eljutott etnikai konfliktusok esetén.

Egy lényegretörő, eligazító szintézis hiányában, amely összefoglalná az etnopolitikai konfliktusok jelenségkörének leggyakoribb, legjellegzetesebb alakzatait, be kell érünk ennyivel Donald L. Horowitz álláspontját illetően: a fölöttébb tanulságos mű további részleteinek ismertetése meghaladná ennek a munkának a kereteit. A későbbiek során azonban többször vissza fogunk térni az *Ethnic Groups in Conflict* egyik vagy másik vonatkozásához, megpróbálván minél több információt hasznosítani az improzans kazuisztikából, amelyet ez a mű bocsát a kutatók rendelkezésére.

2.2. A Gurr–Harff-modell

A Gurr felmérés adatai alapján Gurr és Harff a konfliktusokban aktív, közösségi céljaik érdekében mobilizált etnokulturális közösségek négy típusát különbözteti meg: etnonacionalista közösségeket, bennszülött népet, etnikai vagy kulturális közösségek nevében fellépő eliteket és az etnosztályokat.

Az *etnonacionalista* közösségek (*etnonationalists*) viszonylag nagy lélekszámú, rendszerint regionális etnikai csoportok, amelyek valamely más kultúrájú állam keretei között élnek. Politikai mozgalmukat a nagyobb fokú autonómia kivívásának, vagy a független államiság elérésének a reménye élte-ti. Ezeket az igényeket rendszerint az támasztja alá, hogy valamikor korábban a történelem során maguk is államalkotó nép voltak, vagy legalábbis széles körű autonómiát élveztek valamilyen lazább szövetű államszerkezeten belül. Egyes esetekben a közösségek – mint a korzikaiak vagy a bretonok – évszázadokkal ezelőtt elveszítették ugyan autonóm státusukat, de az autonomista hagyomány töretlenül él tovább köreikben, és napjainkig képes modern politikai mozgalmakat motiválni.

A Gurr-felmérés 80 olyan csoportot azonosított, amely 1940 és 1990 között valamikor politikai autonómia kivívását célzó mozgalmat támogatott. A második világháború befejeztét követően ezek közül 30 közösség van/volt elhúzódó etnikai konfliktus résztvevőjeként számon tartva. A konfliktusok többségükben függetlenségi vagy irredenta mozgalmak, és az esetek felében legalább nemzetközileg elismert határokat veszélyeztetnek.

A legtöbb etnonacionalista mozgalom a harmadik világ országaiban lelhető fel (kurdok, tibetiek, szudániak, palesztinok stb.), de a fejlett Nyugat országaiban sem ismeretlen a jelenség a skótoknak, baszkoknak, québecieknek és másoknak köszönhetően. Egyes esetekben a függetlenségre aspiráló csoport (például az osszéték) lélekszáma oly csekély, hogy jellemzésükre a *mikronacionalizmus* fogalmat szokták használni, bár a szuverenitásnak nincs lélekszámban kifejezhető alsó határa: 1990-ben az ENSZ tagállamok közül tizenöt esetében volt egymillió fő alatt – és kétszázötvenezer fölött – a népesség.⁴²

A *bennszülött népek* (*indigenous peoples*) kategóriája a meghódított vagy gyarmatosított területek őshonos lakosságát jelöli, amelynek tagjai rendszerint földművelésből, állattartásból vagy vadászatból éltek, sajátos kultúrájú, hagyományos keretek között. Modern értelemben vett azonosságtudatuk a hosszú időig nem volt, következésképpen ezzel összefüggő felszabadító mozgalmak sem jöhettek létre: leigázóik, elnyomóik ellen évszázadokon át csak összehangolatlan lázadások formájában vették fel a harcot, illetve lakatlan vidékekre vándorolva próbálták sajátos életformájukat és kultúrájukat védelmezni. A bennszülött népek jogharca formálisan a Népszövetség létrejötté (1919) után kezdődött, amikor néhány észak-amerikai indián törzs és az új zélandi *maorik* próbálták nemzetközi instanciák bevonásával érvényesíteni a jogaikat. Követeléseik hagyományos életterük, földjeik, a sajátos életmód szempontjából nélkülözhetetlen természeti kincseik védelmére összpontosulnak, és általában az autonómia valamilyen – rendszerint regionális – formájának a kivívását célozzák.⁴³

42 | A világ legismertebb autonóm közösségeinek a státusát rendező dokumentumok gyűjteményét adta közre Hurst Hannum: *Documents on Autonomy and Minority Rights*. Dordrecht–Boston–London, Martinus Nijhoff Publishers, 1993.

43 | 1950 előtt csak a maoriknak, a miskito indiánoknak Nicaragua területén, valamint a panamai kuna indiánoknak sikerült ideig-óráig autonómiát kivívniuk. A nicaraguai példát illetően lásd: *I. m.*, 381-400.

1975-ben megalakult a Bennszülött Népek Világtanácsa (*The World Council of Indigenous People*), amely befolyásos nemzetközi nemkormányzati szervként új lendületet adott az őshonos népek jogharcának. Legfőbb törekvése a Bennszülött Népek Egyetemes Nyilatkozatának a nemzetközi jog hivatalos dokumentumaként való elfogadtatása.⁴⁴

Az *etnikai vagy kulturális közösségek nevében fellépő elitek (communal contenders)* célja nem az autonómia vagy függetlenség, hanem a létező államkeretek között a hatalomból való részesedés. Olyan soknemzetiségű államokban találkozhatni velük mint Libanon, Pakisztán, Malajzia, Srí Lanka, Szudán, Libéria, Szomália, amelyekben több etnopolitikai csoport verseng a hatalomért. Az ilyen államokban a hatalom rendszerint egy fölöttébb törekeny kormánykoalíció kezében van, amelyben az egyes csoportok vezetői vagy képviselői vesznek részt. A koalíciót általában valamelyik kítüntetett helyzetben levő etnikum dominanciája jellemzi, és a kormányzat sorsa azon szokott múlni rendszerint, hogy ez a csoport mennyire körültekintően tud sáfárkodni a hatalommegosztás eszközeivel, hogy kellő találékonysággal tudja-e változtatni a koncessziók, kooptálások és a represszió módszereit. Ha valamelyik etnikum képviselői úgy találják, hogy érdekeik nem érvényesülnek várakozásaiknak megfelelően, előfordulhat, hogy feladják a hatalommegosztáshoz fűzött reményeiket, és az autonómia kivívása érdekében veszik föl a harcot, amint az Nigériában történt például, 1967-ben. A multietnikus koalíciók válsága az elmúlt két-három évtized során nemegyszer széles körű polgárháborúkká vagy szecessziós háborúkká fajult – Libanonban, Srí Lankán, Szudánban, Libériában, Szomáliában például.⁴⁵

E példákból kiindulva Gurr és Harff arra hívják föl a figyelmet, hogy az etnikai vagy kulturális közösségek nevében fellépő képviselői csoportok és az etnonacionalisták között nem olyan éles a választóvonal, amint az első látásra tűnik: az is elő szokott fordulni, hogy valamely etnopolitikai csoport vezetői elhúzódnak és eredménytelen szecessziós harc után hatalommegosztásos megoldásokban válnak érdekeltté, és tárgyalásokat kezdeményezzenek ennek létrehozása érdekében. Ez az alternatíva – véli a szerzőpáros – „a nagyobb lélekszámú etnopolitikai kisebbségek érdekérvényesítésének az egyik legígéretesebb hosszútávú stratégiáját jelöli ki: arról kell meggyőzni a közösségek képviselőit, hogy az érdekeiknek leginkább megfelelő megoldás részt vállalni a kormányzó elittel megosztott közös hatalomban. Másik lehetőség, amely a hatalommegosztással kombinálva is alkalmazható, területi autonómiák biztosítása a közösségek számára föderális politikai struktúrák keretei között”.⁴⁶

Az *etno-osztályok (ethnoclasses)* olyan társadalmi réteggé szerveződött etnokulturális csoportok, amelyeknek a társadalomban betöltött – többnyire

44 | Az ENSz-nek a diszkrimináció megelőzésében és a kisebbség-védelemben illetékes albizottsága 1981-ben munkacsoportot hozott létre, amely kidolgozta és 1992-ben elfogadta a bennszülött népek jogairól szóló nyilatkozat-tervezetét. Vö: *I. m.*: 102-115.

45 | Lásd erről: Jacob Bercovitch–Richard Jackson: *International Conflict. A Chronological Encyclopedia of Conflicts and Their Management 1945–1995*. Washington D.C., Congressional Quarterly Inc., 1997, 91 és 157-158 (Libanon), 50 és 207-208 (Srí Lanka), 210-211 (Szudán), 244-245 (Libéria), valamint 34, 41, 234 (Szomália).

46 | Gurr–Harff: *I. m.*, 23.

gazdasági vonatkozású és generációról generációra hagyományozódó – szerepük kölcsönöz osztály-jelleget.

A fejlett országokban fellelhető etno-osztályok az egykori rabszolgák vagy az alacsonyabb rangú munkák elvégzésére befogadott imigránsok leszármazottai, mint például a feketék Észak-Amerikában és Nagy-Britanniában, a törökök Németországban vagy a koreaiak Japánban. Noha a társadalmi mobilitás és az integrációs erőfeszítések ez idő szerint többnyire kikezdték az „osztály-különbségek” merev határait (Japán kivételével), az etno-osztályok tagjai még mindig kimutathatóan alulreprezentáltak a gazdasági-társadalmi hierarchia magasabb rétegeiben.

A harmadik világ országaiban előforduló etno-osztályok eredete is migrációra vezethető vissza, de esetükben gyakrabban fordul elő, hogy gazdaságilag előnyös helyzetben levő kereskedő vagy szakértői réteget képeznek a befogadó társadalomban, amely réteg politikai diszkriminációnak van ellenben kitéve.

A Gurr-féle felmérés adatai szerint mintegy ötven politikailag aktív etno-osztályról tudhatni manapság a világban, a legismertebbek ezek közül a kínaiak Dél-Ázsia országaiban valamint a palesztinok a Közép-Keleten és Amerikában. A világ elmaradott térségeinek gazdasági leszakadása folytán számuk növekedőben van azonban, a jelenség következtéppen egyre nagyobb figyelmet követel a kulturális különbözőségek kezelésére szakosodott szakértők részéről.⁴⁷

Az etno-osztályok jogharca rendszerint hátrányos helyzetük kiküszöbölésére irányul. Gazdasági esélyegyenlőségért, politikai jogokért, egyenlő színvonalú szolgáltatásokért szállnak síkra általában, ritkább esetekben kulturális sajátosságaik, hagyományaik megőrzését is biztosítani szeretnék. Általában nem jellemző rájuk a regionalitás, kisebb közösségeik szétszórta élnek a befogadó állam területén. Ezzel függ össze minden bizonnyal, hogy az etno-osztályok képviselői szinte soha nem használják az etnonacionalista nyelvezetet: követeléseik kimerülnek az esélyegyenlőség és az egyenlő bánásmód fogalmaiban.

Az etno-osztály fogalma magába foglal két sajátos kisebbség-kategóriát, amely különös kihívást jelent az elmélet számára. Az egyik a *külsőségek alapján megkülönböztethető kisebbségek* (*visible minorities*) fogalma, a másik a *domináns kisebbség* (*dominant minorities*) kategóriája. A külsőségek alapján megkülönböztethető kisebbségeket az jellemzi, hogy bőrszínük, viseletük vagy szokásaik alapján elütnek környezetüktől. Az utóbbi évek migrációs folyamatainak eredményeként számuk növekvőben van, és ez számottevően hozzájárul az idegengyűlölő mozgalmak és ideológiák aggasztó terjedéséhez. A domináns kisebbségek a gyarmati rendszer örökségeként vannak jelen néhány harmadik világbeli országban. Történeti okokra visszavezethetően privilégiumokkal rendelkeznek, és az államhatalom birtokosaiként nyomják el a más kultúrájú-etnikumú többséget. Ilyen volt a dél-afrikai apartheid rendszer, de a tutszi uralom Burundiban a hutuk fölött vagy Saddam Hussein szunnita

47 | A már idézett Rainer Bauböck egyike azon szerzőknek, akiket módszeresen foglalkoztat ez a kérdés. Lásd például: *Transnational Citizenship. Membership and Rights in International Migration*. Brookfield, Edward Elgar, 1994.

kisebbségi klikkjének az uralma Irakban is klasszikus példái ennek a sajátos többség-kisebbség viszonyoknak.

Gurr és Harff megemlítik, de nem kezelik külön kategóriaként a *politikailag aktív vallási kisebbségeket* (*politically active religious minorities*). Értelmezésük szerint a felekezeti különbségek csak másodlagos szerepet szoktak játszani az etnokulturális konfliktusokban. A Gurr-felmérés a 268 megvizsgált eset között gyakorlatilag egyet sem talált, amelynek kiváltó oka kizárólag és egyértelműen vallási nézeteltérésekre lett volna visszavezethető. A palesztin-izraeli viszály és az észak-ír konfliktus okai is összetettebbek annál, hogy pusztán vallási ellentétekre lennének leegyszerűsíthetők. A sokat emlegetett iszlám-fundamentalizmussal kapcsolatban pedig arra hívják föl a figyelmet, hogy a legtöbb konfliktus eleddig egyazon etnikumú csoportok között robbant ki – Jordániában, Egyiptomban vagy Algériában – a hagyományos iszlám hívők és a szekularizált kormányerők között. Kivételként csak Szudánt lehet talán említeni, ahol az etnikai törésvonal és a vallási fundamentalizmust a szekularizált értékrendtől elválasztó határ egybeesik.

Az elméleti modell, amelyet a Gurr–Harff szerzőpáros a etnokulturális konfliktusok okainak és természetének a magyarázatára próbálnak meg föllátni, arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért és hogyan mobilizálódnak – válnak politikailag aktívvá – az etnokulturális csoportok, és hogyan jutnak el a fölöttük hatalmat gyakorló kormányzatokkal való nyílt konfliktus vállalásáig.

A módszert illetően azon az állásponton vannak, hogy az elméletnek minél több regionális szakértő és a történelem által fölhalmozott tapasztalatokra kell alapoznia, de nem követheti célként az egyes konfliktusok partikularitásainak a magyarázatát, kiváltó okainak az értelmezését. Céljaik szempontjából azt az elméleti modellt tartják a legelfogadhatóbbnak, amely viszonylag kevés hipotézis alapján minél nagyobb számú empirikus adatot képes értelmezni, vagyis amely alkalmas az etnokulturális konfliktusok kirobbanásához vezető folyamat természetét minél több konkrét helyzetre érvényes módon felfedni.

Módszertani, de elvi okoból is fontos továbbá, hogy Gurr és Harff az etnikai konfliktusok értelmezésében sem a *primordiális*, sem az *instrumentális* megközelítéseket nem tartják külön-külön célravezetőknak.

A primordialitás elmélete szerint az etnokulturális lojalitások fokozatos erodálódását jósoló modernizációs teóriák előrejelzései azért nem váltak be, mert a közösségek etnikai, kulturális vagy vallási identitásának igen mélyre nyúló történelmi – sőt: genetikai – gyökerei vannak, amelyek a modernizáció kihívásaira ellenkező módon reagáltak, mint ahogy várható volt, és pedig hagyományaik, kulturális sajátosságaik védelme érdekében történő mobilizációval.⁴⁸

Az instrumentalizmus jelenségmagyarázata ezzel szemben úgy tartja, hogy a közösségek érdekei elsősorban gazdaságiak és politikaiak, a kulturális identitás pedig csupán eszköz és ürügy a mobilizációra, amelynek tulajdon-

48 | A primordialitás elméletének fontosabb képviselői Harold Isaacs: *Idols of the Tribe: Group Identity and Political Change*. New York, Harper and Row, 1975; Pierre L. van den Berghe: *The Ethnic Phenomenon*. New York, Elsevier, 1981; Anthony D. Smith: *The Ethnic Origins of Nations*. New York, Basil Blackwell, 1986; Robert D. Kaplan: *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. New York, St. Martin's Press, 1993; Walker Connor: *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton, Princeton University Press, 1994.

képpen célja a közösség helyzetének a javítása.⁴⁹ E cél érdekében „politikai vállalkozók” (*political entrepreneurs*) kapitalizálják és használják ki rendszerint az etnokulturális különbségekben rejlő feszültségeket.⁵⁰

Gurr és Harff maguk is úgy gondolják, hogy a primordialitás és az instrumentalizmus álláspontjai nem összebékíthetetlenek.⁵¹ Ellenkezőleg: az etnopolitikai konfliktus kirobbanásának az esélye annál nagyobb, minél inkább az erős identitástudat és a hátrányos gazdasági-politikai helyzet egyidejű jelenlétéről lehet beszélni. Ezek a körülmények ráadásul egymást fölerősítve szoktak visszahatni: ha különböző etnokulturális csoportok ugyanazon szűkreszabott gazdasági tartalékok és erőforrások felett kénytelenek osztozkodni, az etnikai hovatartozás kérdése egyre súlyosabban esik a latba; másrészt, ha e versengés során az egyik közösség eredményesebb, mint a másik (vagy a többi), akkor előbb-utóbb megjelennek a kollektív megbélyegzés és a bűnbakk-állítás diskurzusai, majd ideológiái, amelyekről egyenes – és rendszerint rövid – út vezet a konfliktusig. Ezzel az álláspontjukkal, ha nem is oldják föl teljességgel azokat az elletmondásokat, amelyeket Horowitz a modernizációs, a kulturális pluralizmusra alapozott, valamint a gazdasági versengés elméleteivel kapcsolatosan jelzett, sem az azok között rejlő feszültségeket, Gurr és Harff lényegesen árnyaltabb képet kínálnak a jelenség belső dinamikájáról.

De mi váltja ki végül is az etnokulturális közösségek mobilizációját? Melyek azok a tényezők, amelyek szerephez jutnak a konfliktusok kirobbantásában és amelyek meghatározzák azok természetét? – teszi föl a kérdést a szerzőpáros.

Az általuk javasolt elméleti modell hét tényezőt – változót – azonosít, amely megítélésük szerint megbízható indikátora az etnikai mobilizációnak. Ezek a következők: a diszkrimináció foka illetve mértéke, a csoport-identitás erőssége, a közösség és annak vezetői közötti kapcsolat, a csoport tagjai közötti szolidaritás, a politikai környezet, a kormányzat által alkalmazott erőszak, a külső támogatás és a helyzet szereplőinek a nemzetközi megítélése. Vegyük sorra őket.⁵²

49 | Az instrumentalizmus álláspontját képviselik többek között a következő munkák: Nathan Glazer–Daniel P. Moynihan: *Ethnicity. Theory and Experience*. Cambridge, Harvard University Press, 1975; Stephen Steinberg: *The Ethnic Myth: Race, Ethnicity and Class in America*. New York, Atheneum, 1981; Paul Brass (ed.): *Ethnic Groups and the State*, London, Croom–Helm, 1985.

50 | A primordialitás és az instrumentális megközelítés közötti elvi-módszertani különbségtételt Donald L. Horowitz is fontosnak tartja idézett munkájában. A kérdéssel kapcsolatosan mindazonáltal arra az álláspontra helyezkedik, hogy azok a magyarázatok, amelyek a módszertani különbségtétel egyik vagy másik oldalát egyedül érvényesként tüntetik ki, eljártsszák arra vonatkozó esélyeiket, hogy az etnikai konfliktusok jelenségkörét teljes összetettségében megragadják. „Egy ilyen véres jelenséget nem lehet vértelen elméletekkel leírni” – foglalja össze Horowitz a kérdésnek ezen vonatkozásával kapcsolatos konklúzióját. Vö.: *I. m.*, 139-140.

51 | E véleményük alapján Gurr és Harff a *konstruktivisták* táborába sorolhatók, azok közé tehát, akik a primordialisták és az instrumentalisták közötti ellentétek kibékítésén fáradoznak. A konstruktivizmus az etnicitás jelenségének a társadalmi eredetére helyezi a hangsúlyt, és jelentősebb képviselői között Benedict Andersont (*Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of nationalism*. London, Verso, 1983), Virginia R. Dominquezt (*People as Subject, People as Object: Selfhood and Peoplehood in Contemporary Israel*. Madison, University of Wisconsin Press, 1989) és Brubakert (*I. m.*) tartják számon.

1. Diszkrimináció

Intézményesített gazdasági és politikai esélyegyenlőtlenség, amelyet valamely etnikulturális csoport tagjainak kell elviselniük a más etnikumúakhoz képest.

A *gazdasági diszkrimináció* jelenlétére olyan intézkedésekből lehet következtetni, amelyek korlátozzák a csoport tagjainak a gazdasági tevékenységét vagy szerepvállalását, illetve az életszínvonal mutatóiból, a gyermekhalandóság arányából, a beiskolázási mutatókból főként a felsőoktatásban, vagy a szakértői és vezető gazdasági tisztségekben való alulreprezentáltságból.

A *politikai diszkrimináció* mutatói: olyan intézkedések, amelyek korlátozzák a politikai szerepvállalást a csoport tagjai számára, a választásokon való alacsony részvétel más etnikumokhoz képest, az arányos képviseletnél alacsonyabb jelenlét a köztisztviselők, a rendőrség és a hadsereg tisztségviselőinek a soraiban.

2. Csoport-identitás

A modell szempontjából az etnikulturális közösség identitás-tudatának az erőssége bír jelentőséggel. A szerzők hipotézise szerint egy csoport azonosságtudata annal erősebb, minél több közös jegy áll rendelkezésre a csoport tagjainak a jellemzéséhez. Az identitástudat fokozatainak a mutatói következőképpen a közösen használt nyelv, a vallás, külsőleg megnyilvánuló faji jegyek, legalább száz évre visszanyúló közös történelem és sajátos kultúra, amely a társas lét rítusait valamint a jogi szokásokat előíró, a mindennapokat meghatározó módon átszövő hagyomány formájában érhető tetten.

3. A közösség és a vezetők viszonya, összetartás a közösségen belül

A közösségen belüli kohéziót nagymértékben befolyásolja a vezető vagy a vezetők egyénisége és viszonyuk a közösség egészéhez. Ha egyszerre több – önjelölt – vezető rivalizál egymással, a közösséget egészében a kohézió alacsony foka fogja jellemezni. Az erőskezű vezetők általában alkalmasabbak olyan közhangulat kialakítására, amelyben a közösség tagjai hajlandóak lesznek egyéni érdekeiket a közösség érdekeinek alárendelni. Az ilyen típusú, autoriter vezéregyéniségek sokkal eredményesebben képesek mobilizálni közösségeiket, mint demokratikusabb beállítottságú riváisaik, akik az egyéni jogokat részesítik előnyben, és elutasítják azt az igényt, hogy a közösség rendelkezhesen a tagjaival, előírván számukra a követendő viselkedésmintákat.

A kohézió mértékét a közösségen belül annak alapján lehet megállapítani, hogy a közösség tagjai milyen jelentőséget tulajdonítanak a hagyományos vezetői szerepeknek, mennyire fogadják el ehhez képest az új, intézmé-

52 | A Gurr–Harff-féle kauzális modell voltaképpen maga is nagy mennyiségű empirikus adat elméleti általánosítására tesz kísérletet. Ilyenként a társadalomtudományok - azon belül a politikatudomány - keretében használatos empirikus analízis szokásos módszereivel él: a felsorolt fogalmak mindenikéhez egy-egy változót rendel hozzá, amelyeket 3-6, a közvetlen megfigyelés eszközével „mérhető” indikátor jellemez. Terjedelmi okok miatt nem áll módunkban ilyen részletekbe menően ismertetni a modellt. További részleteket illetően lásd: Gurr–Harff: *I. m.*, 87-92.

nyes úton létrehozott vezető-szerepeket, hány frakcióra oszlik a közösség, hány megnevezhető vezetője van, léteznek-e nyílt konfliktusok a csoporton belül, milyen a nyilvánosság szerkezete: hány újság és rádió-TV társaság áll a közösség tagjainak a rendelkezésére.

4. A politikai környezet

Az államforma, illetve a politikai közösség természete, amely magába foglalja az illető etnikulturális közösséget, nagymértékben behatárolja az etnikum várható reakcióit. A szerzők négy rezsim-típussal számolnak elméletükben: az alkotmányos demokráciával, autoriter rendszerrel valamint szocialista és populista állam-típussal.

Az alkotmányos demokráciák esetében a politikai és állampolgári jogok garantálása, a végrehajtó hatalom effektív korlátozása és az alkotmányos úton szabályozott, hatékonyan működő többpártrendszer játszhat fontos szerepet az etnopolitikai konfliktusok alakulásában.

Az autokratikus államokban rendszerint a kormányzatok kezében összpontosul minden politikai hatalom, nincsenek engedélyezett politikai pártok, szűk korlátok közé szorulnak vissza az emberi és állampolgári jogok, a hatalmon többnyire egy szűk politikai elit osztozkodik – ezek azok az adottságok, amelyek nagy valószínűséggel befolyásolni fogják az esetleges etnikum- és kulturaközi konfliktusokat.

A szocialista államokra az egypártrendszer jellemző általában, amelyet az uralkodó elit a társadalom egészének a mobilizálására szeretné felhasználni, a politikai aktivitást és az állampolgári jogok érvényesülését ennek a kereite közé kívánja visszaszorítani és kontroll alatt tartani.

Populista államokként az átmenet országait jelölik meg a szerzők, ahol kevéssel korábban politikai megrázkódtatásokat – katonai puccsot, népfelkelést stb. – élt meg a társadalom, és ahol nem dőlt még el visszavonhatatlanul, hogy a politika eseményei a demokrácia vagy az autoriter kormányzási forma felé veszik az irányt. Itt a vezetők gyakori cserélődései, az általános kiszámíthatatlanság, a megannyi kiismerhetetlen politikai formáció által benépesített politikai mezőny fogja megszabni az etnikumok egymáshoz való viszonyát.

5. A kormányzat által alkalmazott erőszak

A népirtás (vagy etnikai tisztogatás) a legsúlyosabb formája a kormányzatok által alkalmazható erőszaknak. Kevésbé drasztikus változatai a más etnikumúak ellen irányuló erőszaknak a gyilkosságok, tortúra, kivégzések, jogerős ítélet nélkül való fogva tartás, erőszakos kitelepítések.

Az egyes államok politikai kultúrájuk függvényében folyamodnak az erőszak egyik vagy másik formájához. Autokratikus vagy szocialista államok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak erőszakot politikai ellenfeleikkel szemben, mint a demokratikus kormányzatok, populista államokban pedig a kormány viselkedése kiszámíthatatlanul szélsőséges.

Az elméleti modell szempontjából a kormányzatok által alkalmazott erőszak következő mutatói bírnak jelentőséggel: a letartóztatások száma, erőszakos kitelepítések, széles körben alkalmazott tortúra és kivégzések, tömeggyilkosságok, etnikai tisztogatás.

6. Külső támogatottság

Etnokulturális csoportok gyakran kapnak külföldi támogatást, semleges országok, anyaországok, nemzetközi szervezetek vagy mozgalmak részéről.

A támogatás gyakori formái a szóbeli bátorítás és tanácsadás, pénzügyi segítség, titkosügynökségi információk kiszivároztatása, számítógépek és menekültek befogadása, zsoldosok és katonai tanácsosok biztosítása, fegyverek és hadi anyagok folyósítása.

7. Nemzetközi megítélés

A nemzetközi államközösség a gazdasági mutatók alapján tulajdonít stratégiai jelentőséget egyik vagy másik államnak. Az etnopolitikai konfliktusok és az azokban szereplő csoportok nemzetközi megítélése nagyban függ attól, hogy milyen stratégiai besorolás alá esik az ország, amely keretében szolgál a lappangó vagy kirobbanó etnopolitikai konfliktusoknak. A nemzetközi közvélemény természetesen annál nagyobb figyelemmel fogja követni az események alakulását, minél több ritka, stratégiaileg fontos nyersanyaglelőhely található az illető ország területén, a nemzetközi valutapiac minél nagyobb része fölött gyakorol ellenőrzést, minél nagyobb az egy főre eső nemzeti jövedelem, minél több befolyásos nemzetközi gazdasági partnerrel rendelkezik, minél magasabbak a reál-gazdaság mutatói.⁵³

Az etnopolitikai konfliktusok Gurr–Harff-féle modellje e hét tényező időbeni alakulása és egymásra gyakorolt hatása alapján fogalmaz meg hipotéziseket a konfliktusok kirobbanásának valószínűségére és azok várható természetére vonatkozóan. Vizsgálódásaik alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a diszkrimináció, amelynek az etnokulturális közösségek tagjai ki vannak téve, közvetlen kihatással van mind a közösségi identitástudatra, mind a csoporton belüli összetartás mértékére. Minél nagyobb a diszkrimináció, annál erősebb az identitástudat és annál fokozottabb a csoport-kohézió. Az identitástudat és a közösségi összetartás között közvetlen kapcsolatot is feltételeznek: e két tényező kölcsönösen szokta gerjeszteni egymást.

A környezet politikai kultúrája és a kormányzat által alkalmazott erőszak is kölcsönösen meghatározzák egymást. Minél kevésbé demokratikus egy rezsim, annál nagyobb valószínűséggel fog az erőszak különféle eszközeihez folyamodni, és viszont.

Negatív visszacsatolás-szerű hatást gyakorol ezzel szemben az ország nemzetközi megítélésének a mutatója a külső támogatások volumenére: minél jobb egy ország helyzete a nemzetközi államközösség által neki tulajdonított stratégiai jelentőség szempontjából, annál kevésbé valószínű, hogy a területén etnopolitikai konfliktusokba keveredett csoportokat sokan fogják külső támogatásban részesíteni.

53 | A már említett ugandai és egyenlítői guineai példák mellett ezt a hipotézist támasztja alá Samuel Clark: *International Competition and the Treatment of Minorities: Seventeenth-Century Cases and General Proposition* (in: *American Journal of Sociology*. Vol. 103, No. 5, 1998 május, 1267-1309) című tanulmánya is. A számba vett és feldolgozott XVII. századi példák alapján Clark elméletet próbál felállítani arra vonatkozóan, hogy az etnokulturális konfliktusok alakulását hogyan befolyásolja a régió stratégiai jelentősége.

Az etnopolitikai konfliktusok kirobbanását és azok esetlegesen erőszakos természetét következésképpen az erős identitástudat, a külföldi támogatás, az ország politikai kultúrája, a kormányzat által alkalmazott erőszak és az ország nemzetközi megítélése befolyásolja közvetlenül. Amíg az identitástudat erőssége valamint a külföldi támogatás volumene és természete rendszerint egyenes arányú viszonyban van a konfliktus kirobbanásának valószínűségével és az alkalmazott erőszak mértékével, addig a politikai kultúra, a kormányzat által alkalmazott erőszak és a nemzetközi megítélés a konfliktusok fölfakadásának és elfajulásának nemcsak a gerjesztői, hanem mérsékelő tényezői is lehetnek esetenként.

Gurr és Harff a következőképpen foglalják össze az általuk javasolt modell lényegét: „... azok a közösségek, amelyek tagjait szoros etnikai kötődések kapcsolják egymáshoz, és amelyek gazdasági szempontból alacsony nemzetközi státusú, autokratikus államokban élnek, olyanokban, amelyek diszkriminációval sújtják etnikai kisebbségeiket és időnként erőszakot is alkalmaznak ellenük, nagy valószínűséggel fognak szembefordulni elnyomóikkal. A konfliktus valószínűsége akkor a legnagyobb, ha a közösségnek hagyományos (autokratikus) vezetői vannak, akik nemzetközi szervezetek és más tényezők széles körű támogatását élvezik.”⁵⁴

Egy újabb keletű tanulmányában Ted R. Gurr tovább árnyalja az ismertetett modellt. Valamely etnokulturális közösség politikai mobilizációjának okait ezúttal három kategóriába sorolja. Ezek a következők: a közösség belső jellemzőinek és más közösségekhez fűződő viszonyának az ismérvei (1), a politikai környezet, amely magába foglalja az illető közösséget (2) és a nemzetközi politika kontextusa (3). Mindhárom szinten az etnokulturális közösség sérelmeinek különböző összetevői azonosíthatóak, amelyek meghatározzák a közösség mobilizációjának a mértékét, és befolyásolják azokat a stratégiákat, amelyeket a közösség tagjai a tiltakozás, az ellenállás vagy a lázadás során fognak alkalmazni.

A közösség hátrányos helyzetének a kollektív tudatát például az autonómia elvesztése vagy az államisággal összefüggő egyéb negatív tapasztalatok, az egyenlőtlen gazdasági fejlődés a csoport számára jelentőséggel bíró régiókban vagy a versengés más formái, illetve diszkriminatív intézkedések és a hatósági önkény fogja meghatározó módon befolyásolni.

A közösségi indentitást mint változót, a közösség hátrányos helyzetét tükröző kollektív tudat intenzitása, az etnokulturális különbségek és távolságok mértéke, valamint a közelmúltban a felek között lejátszott konfliktusok súlyossága és azoknak a közösségi emlékezet által számon tarott következményei fogják főként meghatározni.

A mobilizáció mértéke pedig végső soron a közösség hátrányos helyzetét tükröző kollektív tudat intenzitásával, a közösségi azonosságtudat intenzitásával, a csoportkohézióval és a vezetők együttműködési készségével lesz egyenes arányban, és fordított arányban fog állni a hatóságok által alkalmazott represszió mértékével. A belpolitika jellemzői, más konfliktus-gócok je-

lenléte a térségben, valamint a külső támogatás különböző formái további tényezők lehetnek egy közösség etnopolitikai mobilizációjában.

Gurr szerint a *békés ellenállás stratégiáit* a demokratikus berendezkedés intézményei, a szükségletet nem ismerő, konszolidált állam, valamint a kiegyensúlyozott, békés együttélés hagyományai fogják bátorítani. Az autoriter hatalom, a gazdasági alulfejlettség, az elnyomó, repressziókat sűrűn alkalmazó állam hagyományai ezzel szemben az *erőszakos ellenállási stratégiák* terjedésének fognak kedvezni.

A nemzetközi politika tényezői közül Gurr a következőket említi olyanokként, amelyek közvetlen befolyással lehetnek az etnopolitikai konfliktusok kialakulására: a *nemzetközi aktivizmus* különböző formáit, civiltársadalmi mozgalmakat, amelyek a kisebbségi jogok és az etnikai közösségek emancipációjának a támogatását követik célként, és amelyek mind a mobilizáció, mind az ellenállás konkrét alakzatainak a létrehívásában szerephez juthatnak; a *külső katonai beavatkozást* és segítséget, amely akár a hatalom, akár a mobilizált kisebbség pártját fogja, általában az erőszakos ellenállási formák megjelenését és a konfliktus elhúzódását eredményezi; valamint a *diplomácia* eszközeivel élő, a rivalizáló felek mindenikére való nyomásgyakorlást, amely a viszály fokozatos felszámolását és a felek kölcsönös elfogadására alapozott, hosszútávú békés berendezkedését készíti elő.⁵⁵

Az elméleti modell két változata, amelyeket Gurr (és Harff) az etnopolitikai mobilizáció fontosabb okaira és a mobilizáció által fölfakasztott konfliktusok természetére vonatkozóan kidolgozott, kidomborítja azokat a nehézségeket és a vizsgált jelenség komplexitásának azt a mértékét, amellyel mindenkinek számolnia kell, aki az etnikai konfliktusok kialakulásának a körülményeire és azok belső dinamikájára szeretne fényt deríteni. Azok az elméletek, amelyek egyetlen kardinálisnak vélt tényezőre próbálják helyezni a hangsúlyt, illetve egyetlen kitéüntetett változóra szeretnék leszűkíteni a vizsgálat körét, adósok maradnak – amint arra Horowitz is fölhívta a figyelmet – a jelenség kimerítő magyarázatával, és gyakran nem tesznek egyebet, mint a konfliktusban részt vevő felek valamelyikének az álláspontját visszhangozzák. Hasonló esetekben a konfliktus egyik vagy másik elemének a látszólagos primordialitása – a kulturális különbségek vagy a múltból örökölt ellentétek például – nem magyarázza meg kielégítően az atrocitások szükségyszerűségét, anélkül inkább képes leleplezni ezzel szemben azokat a stratégiákat, amelyekhez a magát hátrányos helyzetűnek vagy léteben veszélyeztetettnek érzett közösség vezetői folyamodnak a közösség tagjainak a mobilizálása érdekében.

55 | T. R. Gurr: Minorities, Nationalism, and Ethnopolitical Conflict. In: Ch. A. Crocker–F. O. Hampson–P. Aall (szerk.): *I. m.*, 63–73.

2.3. A Lake–Rothchild-modell

Az a gondolat, hogy az etnikai konfliktusok jelenségének a kimerítő megértéséhez árnyalt és több szinten elvégzett elemzésre van szükség, fölbukkan David A. Lake és Donald Rothchild egy közelmúltban publikált, az etnopolitikai konfliktusok nemzetközi terjedéséről írott munkájában is.⁵⁶

A szerzőpáros véleménye szerint a közösségi jövő bizonytalan volta miatt érzett félelem, a kollektív biztonság vélt veszélyeztetettsége okán fölfakadó pszichózisok játsszák a leggyakrabban a központi szerepet a konfliktusok előidézésében: „a múlt tapasztalatai alapján megélt félelem a jövőtől”, ahogyan Vesna Pesic, a Belgrádi Egyetem tanára és a Milosevicss rezsim egyik neves ellenzéki személyisége fogalmazott egy ízben, akit Lake és Rothchild idéznek hivatkozott munkájukban.⁵⁷

A közösségi félelmek kétfélek lehetnek rendszerint, a rivalizáló közösségek közötti erőviszonyoktól függően. Azok az etnokulturális csoportok, amelyek nyilvánvaló számbeli kisebbségben élnek egy hegemonikus tendenciákkal jellemezhető állam keretei között, leginkább az asszimilációtól, a többség kultúrájának a minden partikularitást fölszámoló, eltüntetető dominanciájától tartanak. Ilyen esetekben, azok a konfliktusok, amelyek a kisebbségek ellenállására vezethetők vissza a többség asszimilációs törekvéseivel szemben, ritkán jutnak el az erőszak alkalmazásáig, tekintettel a többség nyilvánvaló számbeli fölényére, amely az ellenállásnak minden erőszakos megnyilvánulását eleve esélytelenségre ítéli. Más esetekben az együttélő közösségek fizikai létükben érezhetik magukat veszélyeztetve, illetve kilátástalannak ítélik a közösség fennmaradásának az esélyeit, különösképpen olyankor, amikor a rivalizáló közösségek aránya nagyjából megegyezik.⁵⁸

56 | D. A. Lake–D. Rothchild: Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict. In: D. A. Lake–D. Rothchild (ed.): *The International Spread of Ethnic Conflict. Fear, Diffusion and Escalation*. Princeton, New Jersey, Preinceton University Press, 1998, 3-33.

57 | *I. m.*, 7.

58 | A kulturális sajtószerepek fölszámolódása, illetve az etnokulturális közösség lélekszámának drasztikus, a kultúra megszüntét elővetítő csökkenése mint jelenség, Horowitzot is foglalkoztatta. A jelenséggel kapcsolatos tapasztalatai alapján szerzőnk arra a következtetésre jutott, hogy a közösségi jövő veszélyeztettségének a tudata radikalizálja rendszerint a közösség tagjait, és a mérsékelt, a megegyezés fontosságát hangsúlyozó vezetőket marginalizálva azokat hozza helyzeti előnybe, akik a cselekvésre szölitának fel, „amíg még nem késő”. Horowitz a Fidzsi-szigetek, Pakisztán, Malajzia, India (Pandzsáb, Bihar és Assam tartományainak), Sri Lanka, Fülöp-szigetek, Kambodzsa, Ciprus, Észak-Írország protestánsainak, Belgium flamandjainak, Spanyolország baszkjainak és Kanada Québec tartományának eseteit hozza föl példaként. A Horowitz által regisztrált nyilatkozatokból, állásfoglalásokból idézek néhányat a probléma természetének illusztrálásaként. Egy pandzsábi síkh vezető például a következőket mondta: „a síkh közösség tagjainak egyenlőségben kell élniük, vagy bele kell nyugodniuk abba, hogy meg fognak szünni mint közösség”. Egy India Bihar tartományában élő kisebbség képviselője a következőképpen fogalmazott: „Ha törzseink számára nem lesz biztosítva a jog az ősi földek használatát illetően, úgy fogunk eltűnni, mint az amerikai indiánok.” Egy ciprusi török: „Kevesebb mint ötven év múlva egyetlen törököt sem lehet majd találni ezen a szigeten.” Malajziában, 1967-ben, a nyelvi jogokért folytatott küzdelem közepete a maláj kö-

A jövő kilátástalanságával kapcsolatos közösségi félelmek akkor tarthatók számon különösképpen veszélyes konfliktus-potenciálként, amikor az állam nem képes, vagy – valamilyen okok folytán – nem hajlandó szavatolni a területén élő közösségek biztonságáért. Ilyen körülmények között a magát veszélyben érző közösség tagjai arra vannak kényszerítve, hogy mobilizálódjanak, és lépéseket tegyenek az önvédelem megszervezésének az irányába, ami hasonló reakciókat vált ki legtöbbször a rivalizáló közösség tagjainak a körében is. Az állam gyengesége, intézményeinek csorbult autoritása, vagy az erőszak és a repressziók gyakori alkalmazására korlátozódó látszat-autoritás olyan adottságok, amelyek nagyban elősegítik a feszültségek nyílt erőszakká való elfajulását.

Lake és Rothchild arra vonatkozó magyarázata, hogy milyen körülmények játszanak közre leggyakrabban az etnikai konfliktusok előidézésében, a kérdés két vonatkozását különbözteti meg: a *közösségek közötti* kapcsolatok alakításának stratégiáit, és a *közösségeken belüli* állapotok befolyásolására alkalmazott stratégiákat. Ami az első összetevőt illeti, a szerzőpáros három *stratégiai dilemmát* nevez meg, mint olyant, amely a feszültségek eszkalációját és az erőszak különböző formáinak a felszínre törését szokta eredményezni rendszerint: a kommunikációs kísérletek kudarcát, az ígéretekbe és vállalásokba vetett bizalom megrendülését, valamint a felek mindenikét egyenlő mértékben jellemző törekvést, hogy elsőként folyamodjanak az erőszak eszközeihez, amelyet a szakirodalom a biztonsági dilemma (*security dilemma*) fogalommal szokott megjelölni.⁵⁹ A mobilizált etnokulturális közösségeken belül „politikai vállalkozók” próbálják kihasználni a stratégiai dilemmák által feszültté tett helyzetet, fellépésükkel fokozván a közösségek közötti polarizációt és a mobilizáltság mértékét. Ezek a többnyire önjelölt közösségi vezetők sűrűn folyamodnak rendszerint nem racionális érvekhez-eszközökhöz, mint például a közelmúlt atrocitásainak emlékeihez, a történelemre vonatkozó mítoszokhoz, vagy a kollektív emlékezet néhány érzékeny pontjára tapintó, további tömeglélektani mechanizmusokhoz.

Az elemzés Lake-Rothchild által ilyenképpen megkülönböztetett két síkja, noha a leírásnak más és más eszközeit teszi szükségessé, nem próbál

zösség egyik képviselője a következőket nyilatkozta: „ha a malajok nem szervezik meg az ellenállást, a maláj faj tulajdon életterében fog elsüllyedni”. A kambodzsai khmerek egyik vezetője arról beszélt egy ízben, hogy a khmer népesség attól tart, hogy meg fog szűnni különálló népcsoportként létezni, akárcsak a Champa királyság népe, amelyet évszázadokkal ezelőtt nyomtalanul beolvasztottak a vietnámiak. Vö.: Horowitz: *I. m.*, 175-179.

59 A fogalmat a nemzetközi kapcsolatok elméletének realista irányzata konszokráta, Kenneth Waltz és Robert Jervis műveiben (K. Waltz: *Theory of International Politics*. Massachusetts, Addison Wesley, 1979 valamint R. Jervis: *Cooperation under the Security Dilemma*. In: *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, 167-213). Az etnikai konfliktusok összefüggésében a szóbanforgó fogalmat Barry P. Posen alkalmazta első ízben, a lényegét pedig a következőképpen foglalta össze: „A biztonsági dilemmáról akkor beszélhetünk, ha mindaz, amit valaki annak érdekében tesz, hogy saját biztonságát növelje, végső soron olyan reakciókat vált ki, amelyek eredménye az áhított biztonság aláaknázása.” Vö.: B. P. Posen: *The Security Dilemma and Ethnic Conflict*. In: Michael E. Brown (szerk.): *Ethnic Conflict and International Security*. Princeton, Princeton University Press, 1993, 103-125.

egymástól független kauzális magyarázatokat megfogalmazni az etnopolitikai konfliktusok genézisére vonatkozóan. A szerzők figyelmét nem kerüli el, hogy a startégiai kölcsönhatásoknak az általuk megkülönböztetett két szintje a valóságban szorosan összefonódik – hiszen a közösségi vezetők cselekedeteik megtervezésekor egyaránt tekintettel vannak a csoporton belüli és a csoportközi viszonyok alakulására –, és éppen ez az összefonódás hozza létre leggyakrabban a kölcsönös fenyegetettség érzésének azt az ördögi körét, amely, ha egyszer kialakul, kiúttalanul belerántja a többkultúrjú társadalmakat az erőszak csapdjába.

A *kommunikációs kísérletek kudarcára* akkor szokott sor kerülni általában, amikor a rivalizáló közösségek megpróbálják föloldani azokat a különbségeket, amelyek politikai opcióik viszonylatában jellemzik őket. Noha ezek a különbségek rendszerint a csoportidentitás meghatározó elemei, mindazonáltal politikai alkudozások tárgyát képezhetik, és a velük kapcsolatosan kialakított kompromisszumok szerencsés esetben elodázhathják a konfliktusok kirobbanását. Az egyeztetések idején, a tárgyalások sikertelenségét elkerülendő, mindkét félnek érdekében áll hiteles információkkal szolgálni. A feszült helyzetekben azonban gyakran elő szokott fordulni, hogy a rivalizáló közösségek egyikének tagjai olyan információk birtokába jutnak, amelyek ellentmondanak a hivatalos úton közölt értesüléseknek, vagy más okok folytán kétségek merülhetnek fel a kapott információk szavahihetőségét illetően. A kölcsönös bizalmatlanságnak azt a légkörét, amely ilyen esetekben szokott kialakulni, a *kommunikáció kudarcaként* emlegeti a szakirodalom. Ha a kommunikációs kudarcok sorozatban követik egymást, a rivalizáló közösségek semmilyen egymásra vonatkozó értesülésnek nem szavazhatnak hitelt, ami rendszerint a konfliktus iminenciáját vetíti előre. Ha a konfrontáció már elkerülhetetlennek látszik, és a közösségek az arra való felkészüléssel vannak elfoglalva, érdekeik paradoxális módon azt követelik meg tőlük, hogy módszeresen félretájékoztassák egymást a jövőre vonatkozó terveiket illetően, annak érdekében, hogy stratégiai előnyökre tegyenek szert a szembenálló félhez képest.

A kommunikációs kudarcok által előidézett válsághelyzetekben hasznos lehet egy külső közvetítő közbenjárása. A többetnikumú társadalmakban ezt a szerepet gyakran vállalja magára az állam, amely – a felek alapos ismerőjeként – hatékonyan léphet fel az eredményes kommunikáció és a kooperatív etnikumközi kapcsolatok fenntartása érdekében. Számolni kell azonban azzal is, hogy a legjobb közvetítő is kudarcot vallhat, és éppen annak a félretájékoztatásnak válik az eszközévé, amelynek a megakadályozására lett volna hivatott. Azoknak az államoknak a teljesítménye, amelyeknek hasonló nehézségekkel kell megküzdeniük, attól fog függeni mindenekelőtt – az etnikumközi problémák összefüggésében fölmerülő kommunikációs kudarcok gyakoriságán és súlyosságán túlmenően –, hogy milyen mértékben sikerül megeremteniük a bizalom légkörét és megerősíteniük a biztonságérzetet a mobilizált kisebbség tagjaiban.

Az *ígéretnek és kölcsönös vállalásokba vetett bizalom megrendülése* olyan stratégiai dilemma, amely azáltal készíti elő a talajt az etnikai konfliktus számára, hogy értéküket vesztettként tünteti fel azokat a formális vagy informális szerződéseket és egyezményeket, amelyek a normalitás körülményei

között az együttélés többé-kevésbé mindkét fél számára elfogadható feltételeit rögzítik. Az etnikai szerződések különböző formákat ölthetnek, az alkotmányos berendezkedésektől az elitek közötti informális megegyezésekig. Célja mindahányuk az, hogy rögzítse az együttélés körülményei között érvényesnek tekintett jogokat és kötelezettségeket, az egyes csoportok erőforrásokhoz való hozzáféréseinek és a hatalomból való részesedésének a feltételeit, úgy, hogy egyik közösség se érezze kiszolgáltatva magát a másiknak, illetve kiszákmányolva a másik által.⁶⁰

Ha az etnikai erőviszonyok egyensúlya stabil marad, és a közösségek egymáshoz viszonyított helyzetében nem következik be semmilyen drámai eltolódás, az etnikai szerződések hosszú távon képesek biztosítani a stabilitást és elejét venni a feszültségek kiéleződésének, akkor is, ha az együttélő közösségek értékrendszerei és politikai preferenciái között igen nagy az eltérés. Az *ígéretkebe és kölcsönös vállalásokba vetett bizalom megrendülése* néven ismertté vált stratégiai dilemma aktivizálódására akkor szokott sor kerülni rendszerint, amikor az etnikai egyensúly valami miatt felborul. Ha valamely közösség úgy érzi, hogy befolyása csökkenőben van – a demográfiai mutatók negatív tendenciája folytán legtöbbször, vagy ritkábban, a közösségi erőforrások kimerülésére visszavezethetően, esetleg a vezetők hibái és a rossz szervezés miatt –, ennek rendszerint az szokott lenni a következménye, hogy az illető közösségnek az érvényben levő szerződésekbe vetett bizalma meginog. Hiába állítja a helyzeti előnyökre szert tett és fokozatosan dominánssá való közösség képviselője, hogy nem fog visszaélni előnyös helyzetével, a teret vesztő közösségnek nincs elégséges oka bizakodónak lenni, és a dolgok furcsa logikája szerint – a helyzet további romlását elkerülendő – a konfliktus fölfakasztása mellett dönthet. Annak valószínűsége, hogy a kisebbség ezt az utat választja, egyenes arányban van a rivalizáló felekre jellemző politikai preferenciák különbségének a mértékével, és fordított arányban áll az atrocitások várható következményeivel, azok fölbecsülhető költségeivel. Lake és Rothchild John Chipmant idézik ebben az összefüggésben, aki szerint „minden etnikai konfliktus visszavezethető valamilyen politikai berendezkedés kudarcára, amely a múltban eredményesen tudta megszervezni az etnikai követelések körül kialakult versenyt”.⁶¹

Az állam közbelépése ilyen esetekben is eredményes lehet, ha magára vállalja a szerződések betartásának a szerepét. Amennyiben az állam fellépése nem hozza meg a várt eredményeket, vagy annak autoritása nem elegendő

60 | A hasonló funkciókat ellátó intézményes berendezkedések példáulként Lake–Rothchild a hatalom-megosztást, a speciális választási rendszereket, és a kisebbségek számára fenntartott vétőjogot említi, olyan módszerekként, amelyek azt hivatottak megelőzni, hogy egyetlen közösség érdekeit szolgáló kormányzat sajátítsa ki magának a hatalmat; a közösségi ellenőrzés jogának biztosítását olyan tulajdonok és erőforrások felett, amelyek nélkülözhetetlenek a közösség ilyenként való fennmaradásához; valamint az etnikai egyensúly biztosítását a hadsereg és a rendőrség soraiban, annak elejét veendő, hogy valamelyik fél az erőszakos szervek segítségével kezdeményezhesse a másik fél módszeres megsemmisítését. Vö.: Lake–Rothchild: *I. m.*, 14. A 3. fejezetben e módszerek némelyikére részletesebben is kitérünk.

61 | J. Chipman: *Managing the Politics of Parochialism*. In: Michael E. Brown (szerk.): *I. m.*, 239. Idézi: Lake–Rothchild: *I. m.*, 15.

dő ahhoz, hogy szavatolni tudja a viszálykodó felek biztonságát, nemzetközi közvetítők közbelépésére vagy békefenntartók beavatkozására lehet szükség.

A *biztonsági dilemma* fogalma – mint utaltunk rá az előbbieken – a nemzetközi kapcsolatok elméletében vált ismertté. A nemzetközi kapcsolatok elméletének uralkodó irányzatai az államok közösségét anarchikus rendszerként definiálják, amelyben minden résztvevőnek magának kell gondoskodnia tulajdon biztonságáról.⁶² Az, amit egy adott állam ennek érdekében foganatosít, könnyen azt eredményezheti, hogy valamelyik szomszédos állam az ellene irányuló fenyegetésként fogja értelmezni a történeteket, és kényszerítve érezheti magát következképpen, hogy a maga részéről hasonló intézkedésekkel válaszoljon. A kölcsönös bizalmatlanságnak az ekképpen kialakuló légköre a fegyverkezés és a katonai készülődés eszkalációját eredményezheti. A tulajdonképpeni stratégiai dilemma akkor jelentkezik, amikor a felek úgy érzik, hogy képtelenek megbízható információ birtokába jutni a másik fél szándékait illetően, és amikor bármi, amit az egyik szereplő saját biztonságának az érdekében foganatosít – sajátos paradoxon következtében –, hosszú távon aláássa tulajdon biztonságát.

Nem nehéz észrevenni, hogy a biztonsági dilemma és a közösségek közötti kapcsolatok alakulásának másik két stratégiai dilemmája – a kommunikáció kudarca és az egyezményekben vetett kölcsönös bizalom megingása – között szoros a kapcsolat. Legtöbbször nem az anarchikus állapotok okolhatók az etnikumközi viszonyok megromlásáért és az erőszak eszkalációjáért, hanem a kudarcba fúlt kommunikációs kísérletek és a békés berendezkedést lehetővé tevő egyezményekben vetett bizalom fokozatos elszivárgása. A dilemma következményei csak azáltal foghatók vissza, ha a viszálykodó közösségek képviselői létrehozzák az egyeztetés alkalmait és helyszíneit, és minden eszközt igénybe vesznek a közösségi félelmek fokozatos leépítésére. Ha ellenben az egyeztetés kudarcai sorozatosakká válnak és a biztonsági dilemma egyre nagyobb méreteket ölt, a rivalizáló közösségek sietni fognak elsőként folyamodni az erőszak eszközeihez. Megpróbálván elejét venni annak, hogy meglepetésszerű támadás áldozatává váljék, mindenik rivalizáló közösség azon fog igyekezni, hogy elsőként támadjon, és azt követően előnyös helyzetben ülhesen le a tárgyalóasztal mellé. Ez a furcsa, csapdaszerű logika a legbékésebb közösségeket is az erőszak szakadékaiba képes taszítani, olyanokat, amelyek kizárólag a saját biztonságukkal vannak elfoglalva, és látszólag békés, megálapodott közösségeket is az agresszor szerepében képes feltüntetni a világ közvéleménye előtt.

Ha az előbbi két esetben a közvetítők közbeavatkozása, mint láttuk, járhat eredménnyel, a biztonsági dilemma súlyos változataiban a külső közvetítők esélyei igen csekélyek. Amennyiben a dilemma elmérgesedését nem lehet időben magakadályozni – a diplomácia eszközeinek az igénybevételével vagy a nemzetközi biztonsági szervezetek segítségével –, az államok nemzetközi közösségének nem áll más eszköz a rendelkezésére, mint békefenntartó csapatokat küldeni a válságövezetbe és nemzetközi szankciókat foganatosítani azzal a féllel szemben, amely elsőként alkalmazott fegyveres erőszakot.

62 | Lásd erről Kenneth Waltz: *I. m.*, valamint Alexander Wendt: *Anarchy is What States Make of It*. In: *International Organization*. No. 46, 1992.

Míg a csoportok közötti kapcsolatok viszonylatában jelentkező stratégiai dilemmák elsősorban az instabilitás azon formáinak a megjelenéséért okolhatóak, amelyekben az etnikai konfliktus nagy valószínűséggel fölfakadhat, a csoportokon belüli viszonyokat befolyásoló startégiák a közösség polarizálása miatt marasztalhatók el, olyanokként, amelyek súlyosbítják a csoportközi stratégiai dilemmák következményeit, és növelik a konfliktus valószínűségét. A katalizátor szerepét magukra vállaló aktorokat Lake és Rothchild két csoportra osztja: *etnikai aktivistákra* és *politikai vállalkozókra*. Befolyásukat rendszerint nem racionális elemek növelik, mint például a kollektív emlékezet, történelmi mítoszok, a modernizáció következményeitől való félelem stb.

Az *etnikai aktivisták* fellépése és tevékenysége azt célozza, hogy aktivizálja az etnikai identitás szunnyadó alakzatait, hogy a közösség minél több tagját rábírja identitásának nyilvános vállalására, és hogy minél markánsabban polarizálja az adott identitást. S noha az identitás jelentőségének illetően felértékelése az adott közösség egyedei számára akár hamis érdekek mögött való felsorakozással lehet egyenértékű, az etnikai aktivisták erőfeszítései rendszerint eléri céljukat, és sikerrel polarizálják legtöbbször a társadalmakat, amelyek etnikai törésvonalak mentén válnak megosztottakká, akkor is, ha ez nem volt eredendő jellegzetessége az illető politikai közösségeknek. Az etnikai aktivisták, noha paradoxonnak tűnhet, gyakran lépnek koalícióra a rivális közösség – rendszerint szélsőséges – képviselőivel.

Az etnikailag megosztott társadalmakban a *politikai vállalkozók* könnyebben tudják mozgósítani szavazóikat, ha politikai üzeneteikbe olyan utalásokat is belefoglalnak, amelyek az erőforrások és előjogok egyenlőtlen eloszlására hívják fel a figyelmet, és valamely – rendszerint a választási kampány által megcélzott – etnikum ebből fakadó hátrányos helyzetét domborítják ki. Ha a politikai vállalkozók aktívak egy többetnikumú társadalomban, nagy valószínűséggel fölüti a fejét az *etnikai túllícitálás* jelensége is, amelynek a lényege abban áll, hogy a mérsékelt politikusok is arra lesznek kényszerítve, hogy „etnicizálják” a maguk üzenetét, ha nem kívánják elveszíteni szavazótáborukat, amely egyre kevésbé lesz kapható arra, hogy kiegyensúlyozott, univerzalista üzenettel kampányoló jelöltre adja le a voksát egy egyre megosztottabb, egyre polarizáltabb társadalomban. A politikai vállalkozók színrelépése maga is a társadalom további polarizációját fogja tehát eredményezni.

Hiba volna mindazonáltal – hívják föl a figyelmet Lake és Rothchild – túlértékelni az etnikai aktivisták és a politikai vállalkozók szerepének jelentőségét az etnopolitikai konfliktusok lehetővé tételében, hiszen ők maguk egyaránt produktumai és előállítói azoknak a közösségi félelmeknek, amelyek képesek az erőszakcselekmények tevőleges résztvevőivé lefokozni az egyes közösségeket. A konfliktusok eme katalizátorainak a munkáját nagymértékben megkönnyítik a rivális közösségek kollektív emlékezetében fellelhető mítoszok, amelyek a két fél őseinek viszálykodásairól, illetve valamelyik népcsoport vélt felsőbbrendűségéről szólnak; a közelmúlt negatív tapasztalatai (sok áldozatot követelő atrocitások, népirtásra irányuló kísérlet stb.); társadalmi megpróbáltatások, mint a modernizáció vagy a piacgazdaságra való áttérés, amelyek új értékrendszerek asszimilálását és fokozott társadalmi mobilitást követelnek, illetve átmenetileg a szociális biztonság visszaesését eredményezik.

Noha a röviden ismertetett csoportközi és csoportokon belüli stratégiai interakciók mindenike külön-külön is elégséges ok lehet a konfliktusok fölfekasztásához, ezek a jelenségek rendszerint egy időben hatnak, és egymást föl erősítve eredményezik a kollektív félelemnek azt a légkörét, amelyben az erőszak vállalása az egyetlen elfogadható kiút, a súlyos következmények és magas költségek ellenére.

A Horowitzénál spekulatívabb, ám a Gurr és Harfféhoz képest kevésbé szintetizáló Lake–Rothchild-féle magyarázat választ kínál tehát a Horowitz által fölvetett kérdésekre az elitekhez érdekeik ellenére lojálisnak megmaradó tömegekkel kapcsolatosan, valamint a konfliktusokat előidéző tömegpszichózisok irracionális mozgatórugóit illetően. A Lake–Rothchild-modell újabb érvekkel szolgál továbbá annak alátámasztására, hogy az etnopolitikai konfliktusok genézisét nem lehet szinguláris okokra visszavezetni, legyen az akár eredendő viszálykodás primordiális identitások között, gazdasági hanyatlás, az állam intézményeinek kudarca (*state failure*), demokratikus átmenet vagy különféle irracionális tényezők. S noha az etnikai konfliktus eredetét a csoportok közötti és az egyes csoportokon belüli interakciók bonyolult együttesével magyarázza, a Lake–Rothchild-modell végsősoron a *bizonytalan jövővel kapcsolatos közösségi félelmek* konfliktus-generáló szerepe mellett foglal egyértelműen állást.

2.4. A Wolfgang Zellner által kidolgozott elméleti keret

A rivalizáló közösségek politikai opciói, preferenciái közötti különbségek és a csoportközi stratégiai interakciók szerepe az etnopolitikai konfliktusok előkészítésében olyan gondolat, amely Wolfgang Zellnernél is előfordul. Zellner az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) kisebbségvédelmi rendszerének a hatékonyságát elemző kutatás előtanulmányaként elméleti magyarázó keretet dolgozott ki az etnopolitikai konfliktusok eredetére vonatkozóan, és strukturált modellt javasolt ugyanakkor az „országokon belüli politikai konfliktusok” leírására.⁶³

Zellner megközelítésének röviden az a lényege, hogy egy adott országban a többség és kisebbség etnopolitikai opcióinak különbsége, az azok közötti eltérések illetve távolság figyelemre méltó konfliktus-potenciált képvisel: minél nagyobbak az eltérések, minél távolabb esnek egymástól ezek az opciók, annál nagyobb a konfliktus valószínűsége.

63 | W. Zellner: *On the Effectiveness of the OSCE Minority Regime. Comparative Case Studies on the Implementation of the Recommendations of the High Commissioner on National Minorities of the OSCE*. Hamburg, Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik, 1999. A kutatás az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa által 1993–2000 között tett ajánlások hatékonyságáról és az általuk előidézett változásokról kíván képet alkotni, az észtországi, lettországi és ukrainjai orosz, a romániai és szlovákiai magyar, valamint az macedóniai albán kisebbség helyzetének a tanulmányozása alapján. Tekintettel arra, hogy a kézirat fogalmazásának idején a kutatás még folyamatban volt, kizárólag annak elméleti előfeltevéseire áll módunkban hivatkozni, és néhány olyan hipotézisre, amelynek empirikus igazolására csak a kutatás lezárultával kerülhet sor.

Hipotézisének alátámasztására tett kísérletében Zellner Rogers Brubaker már említett, *Nationalism Reframed* című munkájából, valamint Juan J. Linz és Alfred Stepan egy közös kötetéből indul ki, amely a poszt-totalitárius társadalmak demokráciába való átmenetéről íródott.⁶⁴

Zellner átveszi Brubakertől az etnopolitikai konfliktusok leggyakoribb szereplőire vonatkozó, ún. „triadikus modellt”, amely szerint a közelmúlt etnikai jellegű rivalizálásaiban rendszerint három tényező viselkedése nyomta rá bélyegét az események alakulására: nemzetállamok, amelyek esetében a nemzetépítés folyamata még nem tekinthető befejezettnek (*nationalizing states*), és amelyeket következőképpen a nemzetépítés kiteljesítésére összpontosító államoknak fogunk nevezni; a nemzeti kisebbségek; valamint az „anyaországok”, amelyeket szoros kulturális és történelmi szálak fűznek a nemzeti kisebbségekhez.⁶⁵

A *nemzetépítés kiteljesítésére összpontosító államokat* Brubaker szerint az jellemzi mindenekelőtt, hogy a nemzet szellemi-kulturális homogenizációjának a feladataival vannak elfoglalva, a domináns nemzet intézményrendszerének a konszolidációján fáradoznak, ami az illető országok népességének az önértékelésével kapcsolatos problémátudatot eredményez.

A *nemzeti kisebbségek* etnokulturális szempontok alapján különböztetik meg magukat a többségtől. Céljuk hivatalosan elfogadtatni ezeket a különbségeket, olyan politikai és kulturális jogok intézményesítése révén, amelyek lehetővé teszik partikularitásaik, identitásuk megőrzését.⁶⁶

Az *anyaországok* fenntartják maguknak a jogot, hogy gondoskodjanak nemzeti kisebbségeik tagjairól, akik bár más ország állampolgárai, a kultúr-nemzet teljes jogú tagjaként vannak számon tartva. Egy-egy anyaország a más állam területén élő kisebbségeit a határokon átnyúló kapcsolataiknak intenzívebbé tételére bátorítja rendszerint, és ehhez hathatós támogatást nyújt az esetek többségében.

64 | J. J. Linz–Al. Stepan: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South Africa and Post-Communist Europe*. Baltimore–London, The Johns Hopkins University Press, 1996.

65 | Noha a triadikus modell érvényesnek tekinthető a T. R. Gurr által a *Minorities at Risk* című kutatás keretében felleltározott mobilizált kisebbségek nagyobbik részének az esetében, Zellner elméleti magyarázatát ebből a módszertani opcióból fakadóan csak azokra a kisebbségekre vonatkozóan tekinthetjük relevánsnak, amelyek rendelkeznek anyaországgal. Ezzel a kérdéssel kapcsolatosan lásd még: Will H. Moore–David R. Davis: *Transnational Ethnic Ties and Foreign Policy*. In: D. L. Lake–D. Rothchild (szerk.): *I. m.*, 89-105.

66 | Azt illetően, hogy az általa kidolgozott elméleti modell milyen értelemben használja a „kisebbség” kifejezést, Zellner két dologra hívja föl a figyelmet. Mindenekelőtt arra – több szovjet utódállambeli, különösképpen a balti államok orosz kisebbségeire való tekintettel –, hogy a fogalom alapvetően nem számbeliséget, hanem hatalmi viszonyokat jelöl: kisebbségnek tekinthető bármely etnokulturális közösség, amely politikailag nem domináns, a népességi arányoktól függetlenül. Másodsorban, Zellner fontosnak látja előrebocsájtani, hogy az általa kidolgozott elméleti magyarázat különbséget tesz a bevándorlás következtében létrejött kisebbségi közösségek és azon népcsoportok között, amelyek birodalmak összeomlása vagy a politikai határok megváltoztatása eredményeként keletkeztek. Ennek a különbségtételnek a jelentősége, mint látni fogjuk, számottevő Kymlicka elméletének a nézőpontjából is.

Zellner, Brubakerrel egyetértésben, a triadikus modell szereplői között kialakuló kapcsolatok dinamikus és interaktív jellegét hangsúlyozza: a belpolitikai, államközi és a határokon átnyúló nemzetek fölötti relációk több szinten szerveződő, bonyolult rendszerében esélytelen bármely törekvés, amely az aktorok valamelyikének az elszigetelt viselkedéséből próbál meg következtetéseket levonni. A kisebbségek egy jelentős hányada például, amelyeket a leggyakrabban próbálnak meg kiragadni az egyéni és kollektív stratégiák szövevényes rendszeréből, rendszerint a nemzetépítés kiteljesítésére összpontosító valamely állam és egy anyaország etnopolitikai konfliktus-terében cselekszik, aszimmetrikus viszonyokat tartván fenn a másik két aktortal, és ezek a relációk fontos tényezői maguk is az etnopolitikai konfliktusnak.

A három szereplő etnopolitikai preferenciáinak a jellemzésére Zellner a Linz–Stepan szerzőpáros által javasolt tipológiát használja fel, amely a proto-nemzetállamok leggyakoribb nemzet- és államépítési stratégiáit osztályozza.

Linz és Stepan a *nemzetépítés* két alapvető prototípusát: az egységesítő és a különbségekre alapozott változatait, az *államépítésnek* pedig további két alapstratégiáját: a befogadó és a kizáró jellegű államépítési stratégiát különböztetik meg. A négy alapkategória lehetséges kombinációi a következő etnopolitikai viselkedési mintákat bocsájtják a többségek rendelkezésére.

1. Az etnikai tisztogatás stratégiája az egységesítő nemzetépítési stratégia és a kizáró jellegű államépítési stratégia összeházasításának az eredménye. Ennek az etnopolitikai opciónak az eredményeként a kisebbségeket elüldözik, vagy felszólítják őket, hogy önként hagyják el az országot.
2. Az elszigetelés stratégiája a különbségeket elfogadó nemzetépítési beállítottság és a kizáró jellegű államépítési stratégia ötvözete. A kisebbségeket ebben az esetben tolerálják, egyéni jogokat biztosítanak a számukra, de a politikai jogokat megtagadják tőlük.
3. Az asszimilációs stratégia az egységesítő nemzet- és a befogadó államépítési stratégia kombinációjának az eredményeként szokott kialakulni, és azt eredményezi rendszerint, hogy a kisebbség tagjai teljes értékű politikai jogokra számíthatnak, amennyiben lemondanak etnokulturális identitásukról, partikularitásaikról.
4. Az etnikai egyensúly stratégiája a különbségeket elfogadó nemzetépítési beállítottság és a befogadó jellegű államépítési stratégia ötvözeteként azt feltételezi, hogy a nemzeti kisebbségeket bevonják az államépítés folyamatába, anélkül, hogy ennek etnokulturális identitásuk fölládozása lenne az ára.⁶⁷

Zellner megítélése szerint a Linz–Stepan-féle tipológia megfelelően árnyalt képet nyújt a nemzet és állam közötti viszonyrendszer leggyakoribb alakzatairól, de elmulasztja figyelembe venni az etnopolitikai konfliktusok to-

vábbi tényezőit: elkerüli a figyelmét egyrészt a triadikus relációrendszer a proto-nemzetállam, anyanemzet és nemzeti kisebbség között, másrészt nem tulajdonít kellő jelentőséget a territorialitás szempontjának. Kiegészítvén a Linz és Stepan által javasolt tipológiát a területiség szempontjával, valamint a nemzeti kisebbségek leggyakoribb követeléseivel, Zellner az etnopolitikai opciók preferencia-táblázatának a következő változatát ajánlja figyelmünkbe:

		<i>Államépítési stratégia</i>			
		Nem territoriális		Territoriális	
		Befogadó	Kizáró	Befogadó	Kizáró
<i>Nemzet- építési stratégia</i>	Egységesítő	<i>Asszimiláció</i>	<i>Kiutasítás, emigrálás</i>	–	<i>Szecesszió, partíció</i>
	Különbségekre alapozott	<i>Etnikai egyensúly</i>	<i>Elszigetelés</i>	<i>Területi autonómia</i>	<i>Kon- föderáció</i>

Az etnopolitikai preferencia-táblázat összesíti tehát azokat az opciókat, amelyek közül a triadikus modell szereplői rendszerint kiválasztják stratégiájukat. Minél nagyobbak az eltérések a proto-nemzetállam, az anyaország és a nemzeti kisebbség opciói között, annál nagyobb az etnikai konfliktus valószínűsége, állapítja meg Zellner.⁶⁸

Az EBESZ-rezsim hatékonyságának a tanulmányozására kidolgozott módszertan keretében Zellner elkészítette az *országhatárokon belüli politikai konfliktusok strukturált modelljét* is, amely kauzális összefüggést próbál megállapítani egyfelől a többség és kisebbség etnopolitikai preferencia-különbségei által előidézett konfliktus-potenciál, másfelől a konfliktusokhoz való adaptációs készség között, amelyről a demokratikus átmenet során tesz tanúbizonyságot egy, a nemzetépítés kiteljesítésére összpontosító állam. Zellner megközelítésünk szempontjából releváns, fontosabb hipotézisei ezzel kapcsolatosan a következők:

1. Egy olyan több nemzetiséget magába foglaló állam esetében, amely a közelmúltban nyerte el (vagy vissza) az államiságot, illetve a szétdaraboltság állapotában eltöltött huzamosabb idő után újraegyesült, az etnopolitikai fragmentáció esélye nagy, ami nehézségeket fog gördíteni a demokratikus berendezkedés konszolidációjának az útjába. Egy ilyen állam esetében számolni kell azal, hogy az etnopolitikai integráció huzamosabb ideig alacsony szinten fog megrekedni, az etnopolitikai konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei pedig nem adnak okot túlzott optimizmusra.

2. Minél több eredményt tud fölmutatni a demokratikus konszolidáció, annál valószínűbb, hogy az etnopolitikai konfliktus-potenciál (és ezzel egy időben más természetű konfliktusok) fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei növekvő tendenciát fognak mutatni.

3. Minél inkább elhúzódik a szerkezeti és képviseleti konszolidáció megvalósítása, illetve amennyiben az huzamos ideig csak részlegesen, a társadalom bizonyos rétegeinek a vonatkozásában kerül kivitelezésre, annál valószínűbb, hogy az etnopolitikai konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei stagnálni fognak, vagy csökkenő tendenciát fognak mutatni.

4. Amennyiben az etnopolitikai konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei stagnálnak vagy csökkenő tendenciát kezdenek mutatni, annál valószínűbb, hogy a demokratikus konszolidáció folyamatában fennakadások jelentkeznek, és annak elakasztását célzó, vagy akár nyíltan antidemokratikus törekvések elhatalmasodásával kell számolni.

5. Adminisztratív szempontból minél decentralizáltabb egy több nemzetiséget magába foglaló állam, annál több lehetőség nyílik az etnopolitikai konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés mechanizmusaiban való részvételre.

6. Minél inkább szinkronban van és minél előrehaladottabb a demokratikus konszolidáció folyamata a többnemzetiségű állam és az anyaország viszonylatában, annál valószínűbb, hogy az etnopolitikai konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei jók lesznek, és a két ország közötti kapcsolatok javuló tendenciákat fognak mutatni.

7. Minél intenzívebbek egy anyaország és az általa patronált nemzeti kisebbség határok fölött átnyúló kapcsolatai, és minél nagyobb az eltérés az említett kapcsolatok által sugallt vagy nyíltan képviselt etnopolitikai stratégiai opció és a többnemzetiségű állam etnopolitikai preferenciái között, annál valószínűbb, hogy a kisebbség etnopolitikai mobilizációja növekvő tendenciát fog mutatni, a többnemzetiségű állam etnopolitikai integráltsága és a konfliktus-potenciál fölött gyakorolt ellenőrzés esélyei csökkenni fognak, az államközi viszonyok pedig megromlanak.⁶⁹

Annak ellenére, hogy a Zellner által javasolt elméleti magyarázatnak nyilvánvaló korlátai vannak abból fakadóan, hogy egy Közép-Kelet Európára összpontosító empirikus kutatás keretében került kidolgozásra, a modell néhány olyan fontos aspektus operacionalizációját végezte el, amelyekkel – az elvek szintjén legalábbis – mind a Gurr–Harff, mind a Lake–Rothchild-féle megközelítések keretében találkoztunk. Az etnopolitikai opciók preferenciáztáblázata tömören összegezi az etnopolitikai viselkedésnek azokat a fontosabb alakzatait, amelyek segítségével akár a Lake–Rothchild által definiált stratégiai interakciók fogalma, akár a Gurr–Harff-modell által bevezetett kategóriák konkrétabb jelentéstartalomra tehetnek szert.